IGOR DUDA PULSKI POVJESNIČAR I SVEUČILIŠNI PROFESOR U NAJNOVIJOJ KNJIZI ISTRAŽUJE PIONIRSKI POKRET U SOCIJALISTIČKOJ JUGOSLAVIJI BAVI SE POVJEŠĆU DJETINJSTVA

PIONIRI SU BI dio socijalističkog folklora

Da je to bio plan i da je postojala takva želja, moglo se pokušati igrati tvrdo. Mogla se svakoga jutra u školi pjevati himna i podizati zastava, tražiti da djeca dolaze u školu s kapom i maramom, da sudjeluju u pionirskom pohodu stazama partizana. Sve je to moglo biti obavezno, ali nije bilo, niti u početku

Duška PALIBRK

Profesor Igor Duda predstojnik je Odsjeka za povijest te suosnivač Centra za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma (CKPIS) pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli. Specijializirao se za povijest svakodnevice druge polovice 20. stoljeća, društvenu povijest Hrvatske u socijalističkoj Jugoslaviji.

Nakon knjiga «U potrazi za blagostanjem: O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih» te «Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih (nagrada Kiklop za znanstvenu knjigu 2010. godine), na netom završenom Sajmu knjige u Puli, doc.dr.sc Igor Duda predstavio je novi naslov posvećen povijesti djetinjstva – «Danas Mediterin, ili nekoliko desetljeća duge je razdoblje i prakša se s vremenom mijenjala, a često je ovisila o nastavnika. Poseban oprez potreban je s osobnim sećanjima, jer više s onima iz djetinjstva. Zato sam metodu usmene povijesti, koja je temelji na razgovoru sa svjedocima vremena, koristio vrlo ograničeno. Imam i osobnih uspomena, a one su za svakog povjesničara opasne jer mogu narušiti njegovu neutralnost. Ovdje sam, međutim, bio u situaciji da se ne mogu praviti da sam došao s nekog drugog planeta ili iz druge zemlje i da nikad nisam bio pionir, ali nisam mogao pustiti osobna sjećanja u glavi dio knjige. Polako je sazrela ideja da bi se ona mogla pojaviti samo u predgovoru i pogovoru, i tako sam uključio svoju pionirsku zajednicu, 1. b razred OŠ Branitelja i jedinstvo u Puli, koji je postao predmet mikrostudije slučaja. Neformalno sam posljednjih nekoliko godina razgovarao s mnogim nekadašnjim pionirima i pokazalo se da postoje trenuci kojih se gotovo svi sjećaju: najčešće je to svečanost primanja u pionire i kolaži koji su slijedili, potom pojedine priredbe koje su zahtijevale odijevanje pionirske uniforme. Međutim, iza mene je nekoliko godina prikupljanja i analiziranja dokumenata, a sjećanja čine tek pokoji postotak istraživanja.

Dilasovo pismo

Kad smo kod arhivskih izvora, navodite u knjizi pismo Milovana Dilasa u kojem upozorava da djeci treba pružiti više radosti i veselja i da ne trebaju svi biti jednako podišćani...

– Da, u to se vrijeme događala velika društvena reforma vođena idejom desocijetizacije, nakon sovjetsko-jugoslavenskog sukoba 1948. godine. Pioniri su, naravno, nastali po uzoru na sličnu sovjetsku organizaciju i u razdoblju između 1948. i 1950. postavljano je pitanje treba li Jugoslaviji taka organizacija koja je uvezena iz zemlje koja više nije uzor nego neprijatelj. Cilj pisma koje je Dilas 1950. uputio u ime CK KPJ bio je reformirati Savez pionira i osloboditi ga krutosti te ga iz ruku omladinskih aktivista predati stručnjacima, učiteljima i pedagozima. No, pismo i označ- je društvu dovelo su do toga da tijekom 1950-ih u mnogim dijelovima Jugoslavije pionirska organizacija prestaje postojati. Ondje gdje se stvari drže na najnižoj razini bile su Slovenija i Hrvatska.

Dva su razloga: bolja kadrovska situacija, više obrazovanih stručnjaka koji su imali ideju što bi se i kako mogło raditi, sljedeći spomenuto pismo i potrebu za uvođenjem novih sadržaja, više igre i zabave u izvanškolskom radu s djecom. Drugi razlog sigurno je brojnost vjernika i snaga Katoličke crkve koja se nakon 1945. profilirala kao glavni suparnik vlasti, nešto što ne želi djelovati samo u zatvorenom prostoru, nego želi i dalje imati jaku ulogu u društvu pa čak i biti neka vrsta političkog čimbenika, a to nova vlast nije htjela dopustiti. Ie tog razdoblja postoje dokazi o raznim vrstama nadmetanja oko djece izmedu lokalnih pionirskih voditelja i župnika: tko će prije nabavoiti loptu i tako privući djecu, hoće li izlet biti u vrijeme mise ili će vjeronauk biti u vrijeme pionirskog sastanka. Dvije strane ravnoprawo si uzvracaju loptice u toj igri i ulaze jedna drugoj u teren.

Što je podrazumijevao idealni lik pionira i kako se on mijenjao kroz vrijeme?

– Zaprav se nije prevelike mijenjao, osim u jednome. Do 1950-ih je sadržavao dozu militarizma i spremnosti na izazivanje mržnje prema neprijatelju: u ratu prema stranim okupatorima i nijhovim domaćim suradnicima, a nakon rata prema svim onima za koje se smatrało da djeluju protu-

> **Rano se shvatilo da djeci ne treba stalno tutorstvo i kljukanje – upravo se riječi koriste. Nekoliko godina nakon rata političkí sadržaji nestaju iz organiziranih ljetovališta i odmarališta**

tiv naroda i države. Srećom, tijekom 1950-ih mržnja postupno nestaje, a ostaju i dopunjuju se druge osobine pionira. Neke značajke sadržane na već u samoj riječi koja, didaktički primjereno, shvaćena kao akronim znači da pionir mora biti pošten, iskren, odvažan, napredan, istrajan i radišan. Postupno se razvio širi skup osobina, a sve su to općenito poželjne crte karakterа: samopouzdanje, dostojanstvo, hrabrost, samostalnost, dosljednost, marljivost i upornost, zatim skromnost, štedljivost, ljubaznost, solidarnost, otvorenost prema kolektivu, prijateljstvo i kolektivnom radu, ali i ljubav prema prirodi. Na razvoj ekološke svijesti pozebno se nastoji utjecati 1980-ih kada djeljuju pionirske ekopatrole. Poznate su akcije prikupljanja starog papira, a zaraden novac čuvao se na računu pionirske zajednice.

Pionir se usmjeravao prema tome da bude odgovaran član zajednice, da za nju čini sve što može i da ona bude ispred njega kao pojedinca. Solidarnost se u akcijama izazavala prema pionirima slabijega imovinskog stanja i onima koji su doživjeli neku prirodnu katastrofu, poplavu ili potres. Čak i izvan Jugoslavije, pri čemu se rad s pionirima nadoveziavao na jugoslavenku vanjsku politiku. Idealni lik pionira trebao je dovesti do odraslog novog socijalističkog čovjeka o kojem se u poratnoj Jugoslaviji sve do 1960-ih intenzivno razmišlja. Trebala je to biti svestrana stvaralačka ličnost, otvorena novim ideijama, moralno i tjelesno zdrava, hrabra i sposobna mijenjati svijet. Kasni socijalizam zabravnja na socijalističkoga čovjeka, ne nazira ga tako, ideali blijede u praksi, ali se unutar Saveza pionira i dalje održala ideja o idealnom liku pionira koji treba dovesti do budućeg uzornog gradanina.

Prepsvjedčivanje i ideologizacija

Je li bilo otpora, da su se neki roditelji usprotivili uključenju njihove djece u pionire?

– Takva se stajališta rodetlja samo iznimno spominju u dostupnim dokumentima. U kasnijem razdoblju za to nema podataka, a u razdoblju socijalizmu vise se govori o «nazadnosti» roditelja koji jednoznavno ne shvaćaju da je dobro za njihovu djecu, a dražava smatra da ona to zna. Najčešće i zna pa se postavlja prosvjetiteljski i nameće se kao mutor modernizacije na poljudružu obrazovanja, zdravlja, osobne higijene i prihvačanja novih navika u društvu koje je nakon rata začinom agramno i dobrim djelkom nepismeno. Međutim, otvorenih suprotstavljanja Savezu pionina nema i zato jer se rano shvatilo da djeci ne treba stalno tutorstvo i kljukanje – upravo se te riječi koriste. Nekoliko godina nakon rata političkí sadržaji nestaju iz organiziranih ljetovališta i odmarališta.

Moglo bi se reći da se upečatljivo ideologizacija ogleda i u tome koliko se ona bezbolno prima, a medu najmladima se sigurno primala bezbolno upravo i zato jer su to bila djeca. Postojale su ipak mogućnosti nekih sukoba vrsta. Roditelj je mogao reći da je na dan primanja u pionire djetinje kupljanja starog papira, a zaraden novac čuvao se na računu pionirske zajednice.

Pionir se usmjeravao prema tome da bude odgovaran član zajednice, da za nju čini sve što može i da ona bude ispred njega kao pojedinca. Solidarnost se u akcijama izazavala prema pionirima slabijega imovinskog stanja i onima koji su doživjeli neku prirodnu katastrofu, poplavu ili potres. Čak i izvan Jugoslavije, pri čemu se rad s pionirima nadoveziavao na jugoslavenku vanjsku politiku. Idealni

Nitko ih kao dječju organizaciju nije shvaćao previše ozbiljno pa ćak nit vodstva drugih društvenih i društveno-političkih organizacija. Da je to bio plan i da je postojala takva želja, moglo se pokušati igrati tvrdo. Mogla se svakoga jutra u školi pjevati himna i podizati zastava, tražiti da djeca svakodnevno dolaze u školu s kapom i maramom, da svaki pionir mora barem jednom godišnje sudjelovati na nekom pionirskom pohodu stazama partizana. Sve je to moglo biti obavezno, ali nije bilo, niti u početku. Dapače, u prvim godinama nakon rata nije bilo jasno ni tebaju li sva djeca biti u Savezu pionira.

Pionirska je organizacija prvotno zamišljena kao inkubator budućih partijskih funkcionara, kao pomladak SKJ?

– Ne baš partijskih funkcionara, to bi donekle mogło vrijediti za Savez omladine, ali u ratu i kratko nakon njega raspravljalo se o tome hoće li pioniri biti samo djeca komunističkih roditelja. U tom bi slučaju već u starta bili izabrani kao netko tko će lakše napredovati. No, brzo se shvatilo da bi isključivanje medu djecom bilo štetno i da ne treba činiti tu vrstu političkih razlika, tim više što se škola pokazala kao najpovoljnije okruženje za pionirsku organizaciju. Zamislite situaciju, kuju godinu nakon rata dok još postoji vjeronauk u školama, da desetero djece ide na vjeronauk, a desetero s učiteljcom na pionirske sastanke i izlete. Dobro je bilo izbjeći takve podjele.

Djeci bilo dovoljno i gradovi

Kako smo stigli do društava Naša djeca, do otvaranja kreativnom, umjetničkom, sportskom razvoju djece, do razvijanja svestranih pionira? Te su organizacije rasle paralelno s pionirskom, razvijajući djecu u društvu koje gaji kolektivizam prema njihovim individualnim željama i talentima...

– Društva Naša djeca u Hrvatskoj se počinju osnivati nakon spomenutoga Dilasova pisma iz 1950. godine. Nastaju iz Saveza pionira, novih tijela koja se osnivaju odmah nakon pisma. I druge jugoslavenske republike imaju takve organizacije: u Sloveniji je to, recimo, Zveza prijateljev mladine, a kod drugih sličnu kao i na saveznoj razini – Savez organizacija za odgoj i brigu o djeci. U hrvatskom Savezu društava Naša djeca potom je ako jedna od sekcija djelovao Republički savjet Saveza pionira, a postoje i općinski savjeti. Uporedo s tim ide dječa organizacijska hijerarhija na čijem je vrhu Savez pionira Jugoslavije, kao organizacija bez dječe upravе, a čine ga pionirski odredi na razini svake škole i do te se razine potiče pionirsko samoupravljanje, kao vježba za budućnost. I organizacije za odgoj i brigu o djeci i Savez pionira dio su Socijalističkog saveza radnog naroda, kao krovne organizacije. Dio njega je omladinska organizacija odlaže da dozalili pionirski voditelji koji su zbog generacijske blisko-

> **ZAŠTO SU NESTALI DJEČJI CENTRI I LJETOVALIŠTA**
>
> Kaliva je, recimo, tih godina bila ponuda dječjih aktivnosti u Puli?
>
> – Pula je imala sreću da je relativno rano dobila Pionirski dom, već 1956. godine. Redovito je bio medu aktivnijima u zemlji i redovito su iz Zagreba stizale pohvale za rad s djecom. Šezdesetih nigdje drugdje u tadašnjoj Omladinskoj ulici stvara i prati oko 80.000 djece godišnje. Tih je godina postojao pionirski prostor i u centru grada i na Verudi, gdje su takoder nudeni različiti sadržaji, od toplog obroka i gledanja televizijskog školskog programa do pomoći u svladavanju školskog gradiva. Međutim, upravo tih godina postoji nezadovoljstvo općinske organizacije Saveza komunista stanjem na području bića o djeci, opskrbljenosti dječjim časopisima, radom školskih kuhinja, pojavom neishranjenosti, maloljetničkim kriminalitetom i nebrigom dijela roditelja.
>
> No, ono što je još postojalo u Puli, a bilo je vrlo bitno bilo i dobar uzor.
>
> **Uz DND-ove, pionirske domove, sobe i kutiće, postoje i čitavi pionirski gradovi, Narodna tehnika, Muzička omladina, Podmladak Crvenog križa... Kakvi su medusobni odnosi?**
>
> – Svi oni u Hrvatskoj preko SDND-a, više ili manje uklapajući se u pionirski sastav. Sve su to bile ustanove koje su ispunjavale slobodno vrijeme i obogačivale ili u nekim primjerima čak same činile ukupnu ponudu izvanškolskih aktivnosti. Prema logici jugoslavenskoga samoupravljanja okviir je bio zadan, no realizacija je ovisila o republici, a još više o općini, njezinoj osjetljivosti za dječje sadržaje i financijskoj sposobnosti. I još nije, mnogo toga ovisilo je o entuzijazmu učitelja i u učitelja i zato iskustva pionira u različitim razdobljima, različitim mjestima i školama mogu biti vrlo različita. Redovito su problem bili kadrovi, prostor i novac.
>
> **Kakva je uloga socijalističkih jugoslavenskih pionira u ranom socijalizmu i Jugoslaviji?**
>
> – Socijalizam se iznutra mijenjao, kao i Jugoslavija, a mijenjali su se i ljudi. Mnoge promjene nisu se dogodile preko noći i zato su mnogi spremno uskočili u nove uloge i druge strankе. Savez pionira bio je medu odraslima shvačan prevише neozbiljno da bi na to iznačajnije mogao utjecati, a u konačnici su mu sudbinu odredili Savez komunista i Savez omladine.

DJED MRAZ JE PREŽIVIO

Kako se sukob sa Sovjetima prelamao i preko lika Djeda Mraza?

– Ako su i pionir i Djed Mraz nešto štio je uvezeno iz Sovjetskog Saveza, nakon 1948. i razlaza bilo je pitanja treba li to Jugoslaviji. Bilo je raznih prijedloga: hoće li djeci darove dijeliti Stari Partizan, mlada djevojka Nova Godina ili možda Snješko Bijelić, ali je ipak Djed Mraz preživio. I Djed Mraz i Dan dječje radosti, 31. prosinca, bili su važan dio pionirskog kalendara već od kasnih 1940-ih, a ono doba godine u kojem je Božić ranije imao glavnu ulogu. Kako je vjera gurana u područje privatnosti, i dar za Božić ostajao je umutar ćelije obitejskia zida, a u privatnom i javnom prostoru postojali su Nova Godina i Dan dječje radosti kad Djed Mraz donosi djeci darove kojima su izvor roditelji ili se nabavljaju društvenim sredstvima ili iz fondova zajedničke potrošnje u poduzećima roditelja. Dan dječje radosti od 1948. do 1989. nastojao je brisati nekе razlike medu djecom koje bi ih mogle razdvajati. Nikada u tome nije do kraja uspio.

sti djeci mogli biti dobar uzor.

Manja mjesta mogła su imati pionirske kutiće i sobe. U Zagrebu i Beogradu postojali su pionirski gradovi. Sve su to bile ustanove koje su ispunjavale slobodno vrijeme i obogačivale ili u nekim primjerima čak same činile ukupnu ponudu izvanškolskih aktivnosti. Prema logici jugoslavenskoga samoupravljanja okvir je bio zadan, no realizacija je ovisila o republici, a još više o općini, njezinoj osjetljivosti za dječje sadržaje i financijskoj sposobnosti. I još nije, mnogo toga ovisilo je o entuzijazmu učitelja i učiteljа i zato iskustva pionira u različitim razdobljima, različitim mjestima i školama mogu biti vrlo različita. Redovito su problem bili kadrovi, prostor i novac.

Kakva je uloga socijalističkih jugoslavenskih pionira u ranom socijalizmu i Jugoslaviji?

– Socijalizam se iznutra mijenjao, kao i Jugoslavija, a mijenjali su se i ljudi. Mnoge promjene nisu se dogodile preko noći i zato su mnogi spremno uskočili u nove uloge i druge stranke. Savez pionira bio je medu odraslima shvačan prevише neozbiljno da bi na to iznačajnije mogao utjecati, a u konačnici su mu sudbinu odredili Savez komunista i Savez omladine.

Utopističke vizije, čije god bile, redovito su bile u socijalistička usmjeravanja i odgojna načela nikada nigdje ne djelują na sve jedinake. Praksa redovito ode svojim smjerom. Jednostavno, nema idealnoga društva. Osim toga, u djetinjstvu Saveza pionira bilo je jasno da je Jugoslavija federacija, da je republika uža, a federacija šira domovina. Nacionalno i nadnacionalno su se dopunjavali i nisu jedno drugo negirali. Još u 70-ima pioniri iz raznih republika pozdravlju se s bijelim i plavim kapama i drugim simbolima, a u svim prostorima Jugoslavijama sudjelują po republičkom ključu i tamo predstavljają upravo svoju republiku. Takva decentralizacija olakšavala je kasnije razumijevanje raspada.

Netaknuti dokumenti

U kojem smjeru vaš rad ide nakon knjige o pionirima?

– Pionjaci, kao i Jugoslavija, a mojih tema unutar trogodišnjeg znanstvenog projekta «Svakoranje socijalističkoga čovjeka: Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma» koji financira Hrvatska zaklada za znanost. Pored mene tako voditeljа, u projektu na svojim temama radi još deset kolegica i kolega iz raznih ustanova, a 2017. gotova mora biti naša zajedničká knjiga o novom socijalističkom čovjeku. Ako nastavim dosadašnjim petogodišnjim ritmom objavljivanja samostalnih autorskih knjiga, sljedeća bi se mogła pojaviti 2020. no njezinoj temi treba još malo sazrijevanja. Nedostaje povjesničara koji bi istraživali socijalizam i suvremenu povijest i poželio bih da za pet godina na Odjeku za povijest pulskog Filozofskog fakulteta i u CKPS-u sa mnom u tima radi barem dvoje mladih povjesničara, koji će biti 10-15 pa i više godina mladi od mene. Ovo se područje istraživanja razvija, postoji interes zemlji i ponude za suradnjom u inozemstvu, ostvareni su određeni uspjesi, no još je nepregledno more arhivskih dokumenata koje nitko nikada nije uzeo u ruke i pomoćne za povjesničarima su velike. Pula je u stvari medunarodnim okvirima prepoznata kao mjesto gdje se u ovom tipu povijesnih i srodnih humanističkih istraživanja nešto zanimljivo dogada, no jedan povjesničar nije dovoljan. Nadam se da će na pulskom Sveučilištu za to biti dovoljno shvata.